

techesi 17, licet minus clare. Quarto, Basilius, lib. 3, contra Eunomium, dicit: *Spiritum sanctum esse dignitate secundum a Filio, cum ab ipso esse habeat, imo et pendeat*. Sic dicit ipse: moderanda autem est vox pendeat, quæ pro origine tantum posita est. Et l. 5, *Spiritum sanctum vocat Verbum et imaginem Filii*, ut significet processionem ab illo, de quo libro sequenti dicitur. Quinto, Nazianzenus, oratione 2, dicit, *Filium accepisse omnia, quæ Pater habet, excepta sola causalitate sua*, id est, ejusdem Filii processione, sic enim intelligendus est. Alia etiam loca adduci solent, quæ favent quidem, licet non sint clara. Sexto, expresse id tradit Chrysostomus, homil. 1 et 2, de Symbolo, in 3 tomo. Septimo, Epiphanius, hæres. 69, et in Anchorato. De quo videri potest Concilium Florentinum, sess. 18. Octavo, adjungi potest Philo, quem ipse Epiphanius per revelationem Episcopum ordinavit. Ille enim in libro enarrationum in Cantica, circa principium, in t. 1 Bibliothecæ: *Pater*, inquit, *per Filium creat*, etc. *Una cum divino illo Spiritu, qui ab ipso et a Filio procedit*. Denique addi possunt Gregorius Thaumaturgus, et Gregorius Nyssenus referens ejus vitam, quatenus dicunt, *Spiritum sanctum esse imaginem Filii*: nam imago processionem includit, ut supra dictum est.

12. In secundo ordine pono solum Cyrillum Alexandrinum qui resistit Theodoro, qui oppositum dicere primus omnium ausus est, et ideo Cyrillus multis in locis hanc veritatem repetit et confirmat. Ut in Epist. 10 citata, et in defensione noni anathematis, et in alia ejus declaratione, quæ habetur tom. 5, Concilii Ephesini, cap. 1: *Spiritus sanctus*, inquit, *ex ipso est*, scilicet Christo. Idem in expositione Symboli Niceni, 2 tom., Concilii Ephesini, c. ult., et lib. 1, de Fide ad Reginas, et etiam lib. 2 et alio libro, de Fide ad Theodosium, quæ omnia habentur in eodem Concilio, t. 1, c. 4, 5 et 6. Idem sæpius lib. 20 et 11, in Joannem, explicando loca Scripturæ, quæ supra adduxi.

13. Post illud vero Concilium pauci fuerunt sancti Græci graves, qui de hoc mysterio scripserint, præter Damascenum, qui nobis aliquod negotium facit, nam lib. 1, de Fide, c. 11, ita concludit *ex Filio Spiritum sanctum non dicimus*. Propter quæ verba D. Thomas, quæst. 10, de Potentia, art. 4, ad ultimum, fatetur, Damascenum descendisse in sententiam Theodoretæ. Sed hoc profecto nimium est, nam Theodoretus non solum negavit, Spiritum sanctum procedere a Filio, sed etiam procedere a Patre

per Filium, qui est modus loquendi frequentior Græcorum, ut in sequentibus explicabo. At vero Damascenus, in eodem libro, cap. 10, plane docet, *Spiritum sanctum ex Patre procedere, et per Filium, omni creaturæ impertiri*. Et cap. 9, dixerat: *Omnia, quæ habet Pater, habet Filius, hoc solo excepto, quod ingenitus non est*. Et cap. 11, vocat Spiritum sanctum *Spiritum Filii*, et addit, *sicut ex sole procedunt radius et splendor; ita a Patre procedere Filium et Spiritum sanctum*, et Spiritum sanctum comparat splendori, quia per radium procedit, et cap. 18, vocat Spiritum sanctum *imaginem Filii*, in quo etiam processionem denotat. In illis ergo verbis non existimo, rem ipsam negare voluisse, sed phrasim græcam retinuisse, et ideo fortasse non dixit, non est, sed, non dicimus, quia juxta vim Græcæ linguæ illa particula *ex* indicat denominationem ab aliquo tanquam a primo fonte et principio, in quo sensu dicitur Spiritus sanctus esse ex solo Patre, quia a Filio non est, nisi ut habente virtutem a Patre. Quod notavit Bessarion pro aliis Patribus Græcis in citato libro, et ex scholasticis ita intellexit Damascenum Thomas de Argentina, in 1, dist. 11, quæst. 1, art. 1. Neque refert, quod in 7 Synodo græca, jam illa locutio recepta est, tum quia aliqui existimant, in illa etiam synodo græce non haberi, nisi *per Filium*, tum maxime quia Damascenus fuit antiquior illa Synodo, nam in ipsa citatur.

14. Præterea in hoc ordine numerari possunt Anastasius Synaita (cujus fit mentio honorifica in sexta synodo) qui lib. 1, de Rectis fidei dogmatibus bene de hoc mysterio sentit. Item Tarasius, in Epistola, quæ refertur in septima synodo, actione 3. Denique Sophronius in Epistola relata in sexta synodo, actione, 11, licet in principio solum dicat, Spiritum sanctum a Patre procedere, postea indicat etiam ad Filium habere relationem, dum ait: *Nunquam Filium Patri defuisse, nec Spiritum sanctum Filio*. Solus ergo Theophylactus inter auctores Græcos aperte se in hoc opposuit Ecclesiæ Latinæ, sed illius auctoritas in hoc nullius momenti est, excusatur autem a pertinacia hæresis, quia ante exortum schisma scripsit. Citari etiam solet Euthimius (qui multo est modernior), Joan. 14, sed ille non negat Spiritum sanctum procedere a Filio, sed solum tacet, et loquitur more Græcorum, et ideo nolo illi errorem imponere.

15. *De particula Filioque symbolo addita*. — Circa punctum quartum supponendum est, in Concilio Nicæno nihil aliud in Symbolo po-

situm fuisse, nisi, *Credo in Spiritum sanctum*, Concilium autem Constantinopolitanum primo addidisse: *Ex Patre procedentem*, postea vero adjunctam esse illam particulam *Filioque*. De qua valde conqueruntur Græci, quia putant repugnare non solum illi Concilio, sed etiam Ephesino, tom. 2, cap. 33, et tom. 5, cap. 6, in Epistola Cyrilli ad Joannem Antiochenum, et Concilio Chalcedonensi, act. 5, in secunda fidei definitione, nam anathemate feriunt eos, qui ausi fuerint aliam fidem componere.

16. Respondent vero aliqui, negando suppositionem. Dicunt enim in prima formatione illius Symboli positam esse illam particulam, *Filioque*, in eodem Concilio Constantinopolitano. Ita sensit Loaysa in Scholio ad Concilium 3 Toletanum et monetur, quia in illo Concilio refertur illud symbolum cum illa additione; additque: *Idem sumo ex quodam symbolo Hieronymi, et ex Cassiodoro, lib. 9, tripartitæ, cap. 16*.

17. *Magister sententiarum*. — Sed hoc difficile creditu est, quia in nullo codice antiquo illius Constantinopolitani Concilii hoc habetur: et in quatuor synodis generalibus sequentibus refertur illud symbolum sine illa particula. Et in eodem Concilio Toletano 3, nunquam hactenus posita fuit, usque ad illam editionem, factam prædicti Archiepiscopi diligentia, qui dicit in quodam antiquo codice illam invenisse. Sed non videtur hoc sufficiens motivum: facile enim potuit ab aliquo Scriptore privatim addi. Præsertim, quia Concilium Florentinum non admisisset hanc Græcorum querelam, illique respondisset, nisi id verum esse credidisset. Magister etiam sententiarum, in 1, dist. 11, refert, Leonem III pontificem (qui fuit post Concilium 3 Toletanum) in lamina argentea scripsisse illud symbolum, prout in prima Synodo editum erat sine illa particula, in memoriam antiquitatis. Neque in illo loco Tripartitæ fit ulla mentio illius particulæ; Symbolum autem quod ex Hieronymo refertur, non est illius, sed Damaso tribuitur in nono tomo operum Hieronymi et adhuc incertum est, cujus auctoris sit. Et præterea illud non est symbolum Constantinopolitanum, sed est quædam alia professio fidei, quam aliquis privatus condidit.

18. Respondeo ergo breviter, nihil esse quod Græci de illa additione conquerantur. Nam vel reprehendunt doctrinam, quæ per illam proponitur, et hanc ostendimus esse certam fidem, aut solum ritum reprehendunt, et in hoc etiam imprudenter agunt. Primo, quia

alias oportet, præterea reprehendant secundum Concilium, eo quod addiderit illam particulam *Ex Patre procedentem*, quam non posuerat primum Concilium; quod illis recte objecit Hugo Ætherianus, libro 3, contra Græcos, cap. 16, in 9 tomo Bibliothecæ. Deinde quia summus pontifex, cum sit supremus pastor, habet potestatem ea proponendi in symbolo, quæ omnibus credenda sunt: inter hæc autem numeratur ab Athanasio in suo symbolo processio Spiritus sancti a Filio, et idem habet Concilium Florentinum; unde quoad hunc ritum non potuerunt priora Concilia legem ponere posterioribus, et multo minus pontifici, neque in hoc sensu locuta sunt, sed de alia fide, id est, contraria, vel diversa. Denique quod in uno tempore omittitur, quia necessarium tunc non est, in alio expedit fieri, propter necessitatem exortam. Et hac ratione dixit Basilius, epist. 60. Patres secundæ synodi addidisse aliquid symbolo Concilii Niceni, quia error Macedonii postea exortus est, sic ergo, quia omissio illius particulæ incipiebat esse occasio falsi sensus, et erroris, merito postea addita est. Quando vero primum addita fuerit non constat: certum autem est, certe antiquissimam. Nam in Concilio Toletano octavo habebatur in symbolo, et dicitur, jam multo ante fuisse consuetudinem in Hispania, ut cum illa additione decantaretur symbolum publice in Ecclesiis. Item in septima synodo habetur, et aliqui dicunt fuisse additam in Concilio Romano, sub Damaso, de quo in Tripart., lib. 9, capit. 14, sed ibi nihil dicitur, et res, ut dixi, incerta est. Supererat dicendum de ratione, qua possit hæc veritas probari, dicitur autem melius in sequentibus capitibus.

CAPUT II.

AN EX REALI DISTINCTIONE INTER FILIUM, ET SPIRITUM SANCTUM RECTE CONCLUDATUR PROCESSIO UNIUS AB ALIO.

1. Hæc est una ex potentissimis rationibus, qua nostri theologi contra Græcos utuntur, nam licet sit velut, a posteriori tamen procedit a principio non solum in se certo secundum fidem, sed etiam a Græcis concesso, qui veram Trinitatem personarum confitentur, quæ sine distinctione reali non est. Ergo si recte ostendimus, non posse consistere distinctionem inter quascumque duas personas, sine processione unius ab alia, recte etiam concludemus, Filium producere Spiritum sanctum, cum per se notum

sit, non produci ab alio. Propter hanc ergo causam graviores theologi solliciti fuerunt de illa quaestione hypothetica: *Si Spiritus sanctus non procederet a Filio, an distingueretur ab illo?* Quia licet ex hypothese impossibili procedat, tamen virtute continet cathedricam quaestionem, an adaequata radix illius distinctionis sit processio ita, ut sine illa subsistere non potuerit. Utrumque igitur simul tractandum est.

2. *Prima opinio.* — Prima ergo sententia absolute affirmat, Spiritum sanctum, et Filium, fore distinctas personas, etiam si una ab altera non procederet, et consequenter negat, ex distinctione personali sufficienter colligi processionem, ex vi rationis. Hæc fuit opinio Henrici quodl. 5, quaest. 9, quam secutus est Scotus, in 1, dist. 12, quaest. 2, ubi etiam citari solent Gregorius et Gabriel, sed illi aliis modis opinantur, ut infra dicam. Fundamentum hujus sententiæ est, quia Filiatio, et processio ex propriis, et intrinsicis rationibus, tales relationes sunt, ut secum necessario afferant realem distinctionem: sed si Spiritus sanctus procederet a Patre, et non a Filio, in Filio maneret vera filiatio, et in Spiritu sancto vera processio, hoc enim est, quod in hypothese supponitur, alias vana est quaestio: ergo, etc. Major videtur imprimis esse expressa sententia Anselmi, libro de Processione Spiritus sancti, cap. 1, et sequentibus, ubi inter alia dicit: *Quia Filius existit de Deo nascendo, Spiritus sanctus procedendo, ipsa diversitate nativitatis, et processionis referuntur ad invicem, ut alii ab invicem.* Ubi non dicit distingui propter relationem originis, sed potius referri inter se relatione distinctionis, propter diversas origines, quas habent independentes ab hoc, quod unus ab alio procedat, nec ne.

3. *Prima ratio.* — Unde probatur secundo ratione, ab Anselmo insinuata, quia processio Filii ex intrinseca ratione est generatio, processio Spiritus sanctus non est generatio: ergo ex propriis, et ex intrinsicis rationibus postulant terminos realiter distinctos, quia non potest unus, et idem terminus generari, et non generari. Sed has rationes retinerent illæ processionem, etiam si Spiritus sanctus non procederet a Filio, ergo etiam tunc termini essent realiter distincti.

4. *Secunda ratio.* — Tertio, quia nunc de facto Spiritus sancti distinguuntur a Filio per suam relationem processionis, nihil enim aliud habet, per quod distingui possit, et similiter Filius distinguitur ab Spiritu sancto

per suam filiationem, ut supra libro septimo ostensum est. Sed licet Spiritus sanctus non procederet a Filio, Filius haberet filiationem, et Spiritus sanctus processionem: ergo haberent easdem proprietates distinguentes, ergo æque, ac nunc distinguerentur. Confirmatur, quia impossibile est, res, quæ distinguuntur realiter per se ipsas, in eadem rem omnino simplicem coalescere, sed filiatio, et processio se ipsis distinguuntur realiter, ergo quacumque hypothese data, impossibile est, quod maneant quin retineant distinctionem.

5. *Tertia ratio.* — Quarto argumentor ex Scoto quia nihil repugnat, ab eodem simplici principio prodire terminos, et processionem realiter distinctas: ergo quamvis solus Pater esset simplex principium ad intra, possent ab illo procedere distinctæ personæ, quia haberent eundem intellectum, et voluntatem, et in modis operandi, seu producendi per facultates esset idem fundamentum distinguendi productiones substantiales ad intra, quæ consequenter requirunt terminos distinctos, quia non potest idem terminus substantialiter produci, et maxime per productiones diversarum rationum.

6. *Secunda opinio.* — Contrariam sententiam docuit D. Thomas, quaest. 36, art. 2 (ubi Cajetanus et alii), idem 4, contra Gentes, cap. 29 (ubi Ferrariensis). Item quaest. 10, de Potentia, art. 4. Et hanc sententiam sequuntur frequenter scholastici, in 1, d. 44, Bonaventura, quaest. 2, art. 1, Durandus, quaest. 1, Marsilius, quaest. 15, Aureolus, quaest. 2, art. 1. Idem sentiunt Gabriel et Gregorius. Sed procedunt alia ratione longe diversa, destruendo hypothesim. Nam Gabriel ait: Si Spiritus sanctus non procederet a Filio, non esse futurum Filium, quia aufertur ab ipso spiratio activa, quæ idem est cum Filiatione, et ideo consequenter tolleretur filiatio. Sed hoc licet in re ostendat, esse impossibile, Filium non esse spiratorem, tamen per locum intrinsecum non infert, bene, data illa hypothese non posse esse filiationem ut sic. Quia filiatio secundum se est prior spiratione activa, et modo nostro concipiendi formali ratione ab ea distincta: ergo formaliter non involvitur contradictio in hoc, quod filiatio maneat in tali persona sine spiratione. Gregorius vero et contrario dicit, in eo casu Spiritum sanctum non fuisse futurum a Patre, quia per se est a Filio, et ideo si ab eo non esset, a neutro esset. Quod quidem aliquo modo habet veritatem, ut statim ex-

plicabimus: tamen simpliciter non satisfacit quaestioni: nam ut infra dicam, amor, seu Spiritus sanctus, ut sic, id est, quatenus terminus processionis per voluntatem, non postulat necessario duas personas, a quibus procedat. Denique hi auctores non respondent quaestioni, quæ de facto necessaria est, an processio per se sit necessaria ad distinctionem, sed supponunt potius unam illarum personarum producere aliam, et inde inferunt, non posse ambas manere, sine tali processione.

7. *Fundamentum.* — Ratio præcipua pro hac sententia sumi solet ex illo principio: *In divinis omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio*, sed in prædicto casu non esset talis oppositio inter Spiritum sanctum et Filium, ergo nec distinctio, vel (aliter subsumendo), sed sine origine non stat oppositio, ergo nec distinctio. Major præcipue probari solet auctoritate Anselmi, libro de Processione Spiritus sancti, cap. 3, sed ut objecimus, Anselmus potius videtur favere contrariæ sententiæ, et relationes disparatas, significat habere inter se oppositionem sufficientem ad distinctionem. Unde Scoti defensores fatentur, Filium et Spiritum sanctum relationibus distingui, non vero quatenus relative oppositæ sunt, sed quatenus sunt ita disparatæ, ut in unam coalescere non possint, sic enim verum est illud Boetii: *Sola relatio multiplicat Trinitatem.* Unde Damascenus, lib. 1, cap. 10, et lib. 3, cap. 1, tres solas relationes, Paternitatem, Filiationem et Processionem numerat, ut sufficientes ad distinctionem personarum.

8. *Quomodo sola relatio distinguat in Deo.* — Nihilominus principium illud intellectum etiam de relationibus aliquo modo relative oppositis, habet magnum fundamentum in sanctis Patribus. Nam Gregorius Nyssenus, orationes *Tres Deos dicere non oportere*, circa finem, aperte dicit, personas non distingui, nisi quia una procedit ab alia. Quod est frequens apud Augustinum, lib. 2, de Trinit., cap. 11, lib. 5, fere per totum, idemque significatur sæpe in Concilio Florentino cujus verba, et alia testimonia adduxi supra libro quarto ubi principium illud tanquam omnino verum statui. Adhuc vero non videtur hinc sufficienter probari, quod intendimus. Tum quia responderi potest, ita quidem esse de facto, scilicet distinctionem non esse, nisi ubi est processio, non tamen quia formaliter sint idem, nec quia una sit ratio alterius, sed solum quia fides docet ita esse conjunctas. Tum maxime, quia illo modo non possumus ex distinctione colligere

originem per viam rationis, prout intendimus contra Græcos, sed solum ex auctoritate, quam fortasse Græci non admitterent, cum in Scriptura expresse non habeantur.

9. Propter quod multi Thomistæ addunt rationem hanc ad probandum illud principium, quia relatio non distinguit realiter, nisi a suo correlativo, cui opponitur, ergo filiatio ut sic non distinguitur realiter a processione: ergo nunc de facto distinguitur ab illa per spirationem activam, ergo si Spiritus sanctus non procederet a Filio, non distingueretur, quia auferretur a filio forma distinguens ipsum. Hæc vero ratio impugnata est a nobis ex professo, supra libro septimo, ubi probavimus, relationem ut sic, posse distingui realiter ex vi sua ab alia disparata, etiam si non sint correlationes. Unde si in divinis specialiter hoc non potest inveniri, non ex communi ratione relationis, sed aliunde probandum est. Et præterea supra ostendi, de facto personam Filii distingui per suam filiationem ab Spiritu sancto.

10. *Explicatur secunda sententia.* — Ut ergo verum sensum, et fundamentum hujus posterioris sententiæ, quam veram judico, declarem, præmittendum censeo, si Spiritus sanctus non procederet a Filio, per locum intrinsecum sequi, personam Spiritus sancti non fuisse futuram hac numero, quæ nunc est, et consequenter nec Filium fuisse futurum eundem numero, ac denique, quacumque hypothese facta, impossibile esse, ut hæc duæ personæ intelligantur esse in rerum natura, eadem omnino, quæ nunc sunt, et non distingui realiter. Probo singulas partes. Primam quidem, quia hæc numero relatio processionis, quæ nunc est, per se respicit tanquam adaequatum terminum Patrem, et Filium, ut infra etiam ostendemus, ergo non potest hæc numero relatio esse vel intelligi existens in rerum natura, quin respiciat utramque personam, tanquam adaequatum terminum suum: nam habitudo simplicissimæ relationis non potest tolli, vel minui, manente eadem numero relatione. Hoc etiam recte probat ratio a Gregorio insinuata, quia hæc numero processio per se est a Patre et Filio ita, ut utraque relatio sit necessaria conditio ex parte principii hujus personæ Spiritus sancti ut a nobis etiam ostendetur, sed si Spiritus sanctus non procederet a Filio, jam filiatio non esset conditio necessaria, ergo nec processio terminaretur ad eandem numero personam, ad quam nunc terminatur, ergo nec esse eadem numero possessio.

11. Et hinc facile probatur secunda pars : quia hæc filiatio, quæ nunc constituit hanc numero secundam personam, est sufficiens ratio terminandi habitudinem processionis ad ipsam, ut supra etiam, libro septimo, ostensum est, sed posita illa hypothesi, filiatio non esset talis, ergo non esset eadem numero. Simile argumentum est, quia filiatio hæc talis est, ut voluntas divina illi conjuncta ut sic, fecunda sit et habeat rationem spirativæ virtutis, seu conditionem requisitam in principio quod, ad spirandum : sed posita illa hypothesi, non esset filiatio talis, ergo non esset eadem numero. Unde tandem concluditur tertia pars, nam illa hypothesis intrinsece, ac formaliter tollit habitudinem inter processionem et filiationem, quæ inter relationem et terminum formalem intercedit. At hæc habitudo est de intrinseco et formali conceptu harum numero relationum, ut explicatum est, ergo illa hypothesis per locum intrinsecum necessario destruit has relationes, ita ut non possint esse eadem numero.

12. Ex quibus intelligitur, propositam quæstionem hypotheticam : *Si Spiritus sanctus non procederet a Filio, an distingueretur ab illo?* non posse stricte et limitate intelligi de his personis numero, quæ nunc sunt, sic enim hypothesis manifestam involvit contradictionem, ex qua utrumque inferri potest. Essent enim tales personæ necessario distinctæ, quia supponuntur esse eadem numero, quæ nunc sunt, quas sine dubio repugnat in eadem simplicem coalescere : et non essent distinctæ : quia supponuntur non habere originem inter se, quam nunc habent. Et hoc ipsum destruit identitatem earum, ut dixi. Quare censeo, nec D. Thomam, neque alios auctores secundæ sententiæ in hoc sensu fuisse locutos. Quin potius (ut hoc obiter advertam) idem dicendum esset respectu Patris, si comparatione illius quæstio similis proponeretur in eodem sensu. Nam etiam involvit intrinsecam repugnantiam, quod hæc persona Spiritus sancti a Patre immediate non procedat, et ideo posita illa hypothesi non posset servari distinctio, quia non posset talis persona esse, et nihilominus supponeretur distincta, si supponeretur esse. Proprius ergo sensus illius quæstionis esse debet, an loquendo præcise et abstracte nostro modo concipiendi de processione Verbi, et amoris, sive in his personis, sive in quacunque quæ a nobis concipi, aut fingi possit, tunc distingueretur amor procedens a Verbo, si ab illo non procederet, sed a Patre tantum. Et hic sensus solus est utilis et accommodatus

intentioni nostræ. Nam prior sensus supponit talem processionem unius personæ ab alia, et inde infert reliqua, quæ diximus : nos autem volumus ex distinctione inferre processionem.

13. *Secunda sententia probatur.* — In hoc ergo sensu veram intelligo sententiam divi Thomæ, ut dixi. Ratio est, quia tunc nulla esset repugnantia, vel oppositio inter verbum et amorem, quo minus ipsa re identificari possent : ergo non distinguerentur in re. Consequentia probatur, quia in Deo omnia habent summam unitatem et simplicitatem, quæ illorum rationibus et proprietatibus non repugnant : pertinet enim hoc ad divinam perfectionem, ut in omnibus aliis attributis et perfectionibus Dei videre licet. Antecedens autem patet. Primo, quia intellectus et voluntas in Deo sunt idem realiter omnino, cujus identitatis ratio non potest esse alia, nisi quia licet nostro modo intelligendi videantur habere diversas rationes formales, tamen quia oppositionem non includunt, nec repugnantiam habent in reali identitate, ideo ad simplicitatem Dei pertinet, ut illam habeant. Et eadem ratione actus intelligendi et amandi est omnino unus secundum rem. Ergo quantum est ex solis conditionibus intellectus et voluntatis, terminus etiam productus per actum intelligendi et amandi esset idem secundum rem, neque in hoc haberent repugnantiam, si non haberent oppositionem et originem. Sicut ergo tunc esset una tantum persona prius origine intelligens et amans, eadem omnino virtute et eodem actu secundum rem, quia unite, ac formaliter esset cognitio et dilectio, ita unum realem terminum adæquatam produceret, qui simul esset Verbum et amor. Nec major ratio distinctionis cogitari tunc posset inter relationem producti verbi et amoris, quam inter relationem producentis per cognitionem et per amorem. Quia sicut relationes passivæ videntur habere rationes formales diversas, ita etiam activæ. Sicut ergo hæc nunc non distinguuntur, quia sola illa distinctio formalis non repugnat identitati reali, nisi interveniat oppositio originis, ita etiam tunc dicendum esset de illis.

14. Secundo, declaratur in hunc modum, quia vel Verbum procedit prius origine a Patre, quam Spiritus sanctus, vel solum prius ratione sine aliquo ordine naturæ. Si primum dicatur, hoc ipso necessario dicitur, Spiritum sanctum procedere a Filio, quia prioritas originis nihil aliud est, nisi unum esse ab alio : non potest ergo Verbum procedere prius ori-

gine, quin sit principium Spiritus sancti. Et deinde est optima ratio, quia opera Trinitatis necessario sunt indivisa, ubicumque ordo originis non repugnat, at vero si Filius prius origine procedit a Patre, quam Spiritus sanctus jam non repugnat ejus origini, quod ab illo simul cum Patre sit secunda processio, ergo necessario ita est. Si autem altera pars eligatur, prout revera, data illa hypothesi, asserenda esset, tunc eadem ratione sequitur, inter Verbum et amorem non fuisse tunc futuram nisi distinctionem rationis, quia non est major ratio de distinctione, quam de ordine, vel proprietate, ad quod applicari potest totus discursus jam factus.

15. *Quomodo ex distinctione origo ostendatur.* — Atque hinc tandem intelligitur, quomodo ex distinctione reali inter Spiritum sanctum, et Filium optime concludatur emanatio ab illo. Quia sola ratio verbi et amoris producti non potest inferre hanc distinctionem, nisi inter illa duo interveniat origo : atque ita verum est illud principium : *In divinis omnia esse unum, ubi non obviat relationis, vel originis oppositio.* Quod non sola auctoritate, sed etiam ratione et discursu facto mihi videtur sufficienter probari. Et ad illud existimo reducenda esse, quæ tractat Anselmus, libro de Processione Spiritus sancti, cap. 3, et sequentibus, ubi ex unitate et simplicitate divinitatis probare conatur, non posse esse duas personas in Trinitate distinctas, quin aliqua earum ab altera procedat. Unde cum manifestum sit Filium non procedere a Spiritu sancto, inde concludit, necessarium esse, ut Spiritus sanctus procedat a Filio. Et idem videntur mihi intendere Patres Latini in Concilio Florentino, sessione ultima, cum dicunt : *Qui negant Spiritum sanctum procedere a Filio, necessario dividere substantiam Dei, et virtute asserere, non totam illam, sed portionem ejus communicari Filio a Patre.* Quia si tota communicaretur, etiam virtus spirandi communicaretur, cum hæc non repugnet origini Filii, si Filius vere supponatur distinctus a Spiritu sancto. Unde etiam obiter sumi potest ratio ad confirmandam dictam resolutionem, et sententiam D. Thomæ; nam si Spiritus sanctus non procederet a Filio, ideo esset, quia repugnaret Filio virtus spirandi : non posset autem repugnare, nisi quia in se haberet simul cum filiatione processionem passivam spirationi activæ oppositam : ergo in eo casu necessario essent idem Verbum et amor.

16. *Satisfit fundamentis.* — *Prima opinio.* —

Tandem ex his facile est argumenta prioris sententiæ dissolvere, si contra sensum a nobis definitum fiant, recte enim probant, quod primo loco supponimus, de his personis Filii et Spiritus sancti in particulari : contra nostram vero resolutionem nihil urgent. Anselmi enim sensus, si recte expendatur, revera est idem omnino cum his, quæ diximus. Prius enim supponit, ex concessionem Græcorum, personas Filii, et Spiritus sancti esse distinctas, et ita statuit, illas non posse esse, quin distinctæ sint. Deinde vero ex professo probat, non potuisse esse distinctas, nisi cum emanatione unius ab alia. Prima etiam ratio admitti potest, si verbum et amor supponantur, talia esse, qualia nunc sunt : præcise autem loquendo de relationibus formalibus termini cognitionis, ut sic, negamus, includere distinctionem realem, nisi aliunde adjungatur processio inter illa. Idem respondetur ad secundum, nam filiatio nunc distinguit, quia est formalis ratio terminandi habitudinem processionis, tunc autem non ita esset, quia non esset origo. Ad tertium dicimus, tunc non fuisse futuras duas productiones substantiales, sed unam secundum rem et duplicem secundum rationem; nam licet extra Deum multiplicari possint processionem sine ordine realis originis ipsarum inter se, non tamen intra Deum, propter divinam simplicitatem.

CAPUT III.

AN PATER ET FILIUS IMMEDIATE, ET ÆQUE PRINCIPALITER PRODUCANT SPIRITUM SANCTUM IN RE IPSA.

1. *Sensus quæstionis.* — In hoc capite incipimus explicare modum, quo Pater et Filius spirant, atque ita paulatim intelligitur ratio a priori, qua potest ex principiis fidei ostendi processio Spiritus sancti a Filio. Ut autem titulus quæstionis intelligatur, supponenda est illa vulgaris distinctio theologorum et Philosophorum, quia dupliciter potest causa esse immediata, scilicet, vel immediate virtutis, vel immediate suppositi. Hic enim solum inquirimus de immediate suppositi, solumque oportet de Patre rem explicare, nam de Filio nulla potest esse difficultas, supposita veritate fidei, in primo capite demonstrata.

2. Nam si Filius producit Spiritum sanctum, necesse est, ut in se habeat virtutem producendi illum, nam sine virtute operari, seu producere non potest. Præsertim cum non pro-